
Polona Šega
**Ribniški krošnjari na Dunaju in širši okolici in njihovi
medsebojni odnosi***

Krošnjari so družbeno-poklicna skupina, ki pogosto povezuje obrt in trgovino. Zlasti do obdobja pred pojavom stalnih trgovin na določenem kraju, deloma pa še kasneje, so nekateri med njimi blago le prodajali, drugi pa ga tudi izdelovali, popravljali, zamenjavali za kaj drugega. Bili so potujoči prodajalci, ki niso imeli stalnega prodajnega mesta in so prodajali izdelke, ki so jih izdelali sami, izdelke, ki so jih kupili ali vzeli na upanje, ali pa obe vrsti izdelkov hkrati. Hodili so od hiše do hiše, iz kraja v kraj in pogosto iz ene države v drugo. Prispevek obravnava predusem prebivalce z območja Ribniške doline, ki so v začetku pomladi ali še prej odhajali na Dunaj ali v kraje v širši okolici mesta in si tam do jeseni služili kruh kot potujoči prodajalci, zunaj mesta hkrati tudi kot potujoči popraviljalci lesenih izdelkov.

The article deals with the inhabitants of the Ribnica valley area who used to set out for Vienna or its vicinity at the beginning of spring, or even earlier. They stayed there until autumn, working as travelling salesmen, and outside the city also as travelling repairmen of wooden objects. The author explains who the representatives of this professional group were, deals with the relations among them, and touches upon the problem of their lack of education.

Obravnavamo torej tiste ribniške krošnjarije, ki so po besedah informatorjev hodili -na Dunaj-, pa čeprav je bilo območje njihovega krošnjarijenja lahko več deset kilometrov oddaljeno od tega mesta. Širša okolica Dunaja nam na tem mestu pomeni območje, omejeno s kraji Absdorf, Großweikersdorf, Marchegg, Bruck an der Leitha ter z Wiener Neustadtom in Badnom. Nekateri so se najkasneje do 1. novembra, vseh svetih, vrnili domov, drugi so v novem okolju ostali in si poiskali začasno delo, dokler

* Prispevek je del magistrske naloge Dolenjski krošnjari na Dunaju, ki jo je avtorica pripravila na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja.

se niso spomladali spet odpravili na pot. V prispevku se omejujem na obdobje med svetovnimi vojnami. Prvo dovoljenje, veljavno tudi za krošnjarje z omenjenega območja, je bilo po doslej znanih podatkih izdano leta 1492.¹

Če sledimo razvrstitvi migracij, kot jo je upošteval Marjan Drnovšek v delu *Pot slovenskih izseljencev na tuje*,² lahko migracije ribniških krošnjarjev na Dunaj in v okolico med svetovnimi vojnami opredelimo kot neorganizirane oziroma stihijske, prostovoljne, s prostorskega vidika so bile celinske, z upravnega vidika pa zunanje, njihov cilj je bil torej zunaj državnih meja. Glede na trajanje bi jih lahko uvrstili med začasne, toda le pogojno, saj so nekateri ostajali v novem okolju dlje časa ali pa se sploh niso več vračali v domače okolje. V tem primeru niso bili več začasni, sezonski migranti. Njihova migracija je postajala trajnejša ali celo trajna.

Slovenska etnologija je v zadnjih desetletjih namenila obrti veliko pozornosti. Boris Orel je v spremni besedi v Slovenskem etnografu iz leta 1951, ki so ga posvetili slovenski domači obrti, zapisal, da »domačo obrt šele v tem Slovenskem etnografu uvajamo v našo etnografijo mnogo očitneje in zavestneje kot doslej.«³ Od leta 1951 je etnologija v tem pogledu naredila velik korak naprej. Tudi izdelovanje suhe robe je razmeroma dobro obdelano. V 19. stoletju jo je izčrpno predstavil Anton Lesar,⁴ pred 1. svetovno vojno še podrobneje Janko Jovan,⁵ kasneje pa Jože Rus,⁶ Janko Trošt⁷ in Rajko Ložar.⁸ Vsi omenjajo tudi krošnjarstvo, vendar le kot način za prodajo suhe robe. Med novejšimi etnološkimi deli, ki vključujejo to tematiko, so dela Ljudmile Bras in Janeza Bogataja. Ljudmila Bras se suhi robi posveča v razstavnem katalogu *Lesne obrti na Slovenskem* iz leta 1979,⁹ v prispevku *Ribnica, njena suha roba in lončarstvo*, objavljenem v *Kroniki* leta 1982,¹⁰ in v razpravi *Rokodelstvo in obrt*, objavljeni v Slovenskem etnografu leta 1991.¹¹ Janez Bogataj obravnava tematiko v delih *Domače obrti na Slovenskem* iz leta 1989¹² in *Ljudska umetnost in obrt v Sloveniji* iz leta 1993.¹³ Zmaga Kumer je v knjigi *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*¹⁴ obravnavala pesemsko izročilo prebivalcev omenjenega območja v povezavi z njihovim načinom življenja. Podrobno je obdelala pesem *Sām Ribničan Urban*, ki predstavlja lik krošnjarja in jo je prvič javno objavil Janez Podboj leta 1903 v *Vrtcu*.

Viri in literatura za območje Evrope uvrščajo krošnjarje med poklice, ki si pri svojem delu pomagajo s prodajnim klicanjem. Tako jih npr. v Avstriji poimenujejo *Kaufrufty-pen* ali *Kaufrufer*, angleški avtorji *street criers*... Če starejši slovenski izraz »klicar« ali »glasnik« ne ustreza več, bi morali sodobno slovensko prevodno ustreznico še poiskati.

¹ Gl. Božo Otrepec, *Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku*, v: *Kronika*, 30, Ljubljana 1982, št. 2, str. 79–87.

² Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje*, Ljubljana 1991, str. 8–10.

³ Boris Orel, *Domača delavnost in obrt v etnografiji*, v: *Slovenski etnograf*, 3–4, Ljubljana 1951, str. 8.

⁴ Anton Lesar, *Ribniška dolina*, Ljubljana 1864.

⁵ Janko Jovan, *Domači obrti na Kranjskem*, v: *Dom in svet*, 16, Ljubljana 1903, str. 350–354, 414–417.

⁶ Jože Rus, *Suha roba ali ribniški mali človek*, Ljubljana 1941.

⁷ Janko Trošt, *Pri zdomarjih*, v: *Dolenjska*, Ljubljana 1938, str. 166–171; Janko Trošt, *Ribniška suha roba v lesni domači obrti*, v: *Slovenski etnograf*, 3–4, Ljubljana 1951, str. 28–67.

⁸ Rajko Ložar, *Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji*, v: *Zgodovinski zbornik*, Buenos Aires 1959, str. 70–131.

⁹ Ljudmila Bras, *Lesne obrti na Slovenskem*, Ljubljana 1979.

¹⁰ Ljudmila Bras, *Ribnica, njena suha roba in lončarstvo*, v: *Kronika*, 30, Ljubljana 1982, št. 2, str. 144–151.

¹¹ Ljudmila Bras, *Rokodelstvo in obrt*, v: *Slovenski etnograf*, 33–34, Ljubljana 1991, str. 207–246.

¹² Janez Bogataj, *Domače obrti na Slovenskem*, Ljubljana 1989.

¹³ Janez Bogataj, *Ljudska umetnost in obrt v Sloveniji*, Ljubljana 1993.

¹⁴ Zmaga Kumer, *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*, Maribor 1968.

Avstrijski viri označujejo nosilce tovrstnih poklicev na Dunaju tudi kot *Wiener Typen* ali *Wiener Volkstypen*, torej kot dunajske tipe ali dunajske ljudske tipe. Tudi na Slovenskem je bilo v različnih obdobjih zaznati prizadevanje po opredelitvi omenjenih poklicev. Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU jih vodi med drugim pod geslom »ljudski poklici«. Avtor J. [Josip] O. [Ogrinec] jih je v reviji Zora leta 1872 poimenoval »obrazi iz naroda«, ¹⁵ Josip Suchy pa jih je v delu Ljubljanski tipi iz leta 1924 za ljubljansko območje vključil med »ljubljske tipe«. ¹⁶

Avstrijski viri in literatura poimenujejo krošnjarje kot Hausierer (viri do 20. stoletja večinoma Hausierer), zlasti po 2. svetovni vojni pa so zaradi negativnega predznaka, ki ga je sčasoma dobila beseda Hausierer, raje začeli izbirati besedo Wanderhändler, torej potujoči trgovci, ali Straßenhändler, ulični trgovci, redkeje tudi ambulante Händler, potujoči trgovci.

Iz nemškega samostalnika Hausi(e)rer izvirajo besede hausirar, havzirar in havziravec, ki jih zasledimo v slovenskih virih od srede 19. stoletja do 1. svetovne vojne. Vendar pa jih Pleteršnikov slovar ne vključuje. Redkeje, občasno npr. v Novicah, zasledimo besedo pohiševavec, pogosteje pa pohišni kramar. Šele v 20. stoletju je nemške izposojenke zamenjala beseda krošnjar.

Delo, ki opredeljuje krošnjarje, je prodaja blaga od hiše do hiše, od kraja do kraja, brez stalnega prodajnega mesta. Med seboj so se razlikovali glede na blago, ki so ga prodajali, in glede na kraj ali območje, s katerega so prihajali. Prebivalci z ribniškega območja so poleg manjših lesenih izdelkov, kot so kuhalnice ali krožniki, v obravnavanem obdobju prodajali predvsem sita, rešeta in rete. Prav rešeto je značilen izdelek ribniške lesne domače obrti. Na ribniškem območju poimenovanje »rešetar« pogosto ni pomenilo le izdelovalca rešet, temveč tudi potujočega prodajalca sit, rešet in ret oziroma krošnjarja z ribniškega območja na splošno, ki je prodajal kakršne koli lesene izdelke in jih tudi popravljaj, ki je »rešetaril«. Takšni dejavnosti so rekli in ji v narečju še vedno rečejo »rešetarija«, po virih iz 19. stoletja tudi »reščetarija«.

Na ribniškem območju je bolj kot »krošnjar« razširjeno poimenovanje »zdomar«, v narečju »zdúmar«, torej nekdo, ki ga ni doma, ki je zdoma. »Smo šli zdúmi«, pomeni v narečju, da so šli krošnjarit s suho robo. Besedo še vedno uporabljajo v tem pomenu. Dejavnost poimenujejo »zdomarija«, v narečju »zdumarija«, ki je lahko tudi sopomenka za »rešetarija«.

Zlasti na Slovenskem je oznaka za krošnjarja z ribniškega območja še vedno tudi »Ribničan«, ki pa na Dunaju in v njegovi okolici vsaj v 20. stoletju ni bila v rabi. Niso jim rekli »Reifnitzer« (Ribničani), pač pa »Krainger« (Kranjci), »Reitermacher« (rešetarji) ali, še pogosteje, »Siebmacher« (sitarji). Sita, rešeta in rete, v ribniškem narečju »rájte«, z obo-dom iz jelovega ali smrekovega lesa so bili glavno prodajno blago v dunajski okolici, na Dunaju pa zlasti sita, v času do 2. svetovne vojne. Ribniški krošnjari so prihajali iz okolja, ki je bilo agrarno, kjer ni bilo industrije in kjer je bilo ekonomsko izseljevanje v druge države, še zlasti prek morja v Ameriko, v času od zadnjih desetletij 19. stoletja do 1. svetovne vojne, zelo močno. Po podatkih iz statusov animarum za ŽU Ribnica in ŽU Sodražica, ki sem jih dobila za čas od konca 19. stoletja, so v okolju, iz katerega so krošnjari prihajali, prevladovali 1/16–, 1/4– in 1/2– zemljaki. Večinoma so v družinah krošnjarjev z lesnimi izdelki tudi izdelovali te izdelke. Graški inšpektor H. Tauss je ob

¹⁵ J. O., *Obrazi iz naroda*, v: Zora, 1, Maribor 1972, str. 31–33.

¹⁶ Josip Suchy, *Ljubljanski tipi*, Ljubljana 1924.

koncu 19. stoletja zapisal, da je v sodnem okraju Ribnica »hišna industrija, 'suha roba',¹⁷ stara več stoletij.

Izdelovanje suhe robe sodi med t. i. prvotne ali tradicionalne obrti, ki jih ločimo od uvedenih obrti, kot je zapisal Janez Bogataj v delu *Domače obrti na Slovenskem*.¹⁸ V nadaljevanju je pojasnil, da je za prvotne obrti značilno, da so se nadaljevale iz roda v rod in da so izdelovalci imeli vse surovine pri roki, medtem ko k uvedenim obrtem sodijo obrti, s katerimi so se na Slovenskem začeli ukvarjati pod vplivi iz tujine ali s priseljivanjem ljudi iz drugih dežel.¹⁹ Isti avtor je v delu *Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji* opredelil besedno zvezo »suha roba« kot »skupni izraz za najrazličnejše lesene predmete in izdelke, ki nastajajo v okvirih lesnih obrtnih in rokodelskih dejavnosti.«²⁰ Avtorji, ki so doslej pisali o suhi robi, so jo razdelili v deset panog: obodarstvo, podnarstvo, posodarstvo, žličarstvo in kuhaličarstvo, ročno mizarstvo, orodjarstvo, strugarstvo, pletarstvo, zobotrebčarstvo ter rešetarstvo in krošnjarstvo.²¹

Družine so se z izdelovanjem lesenih izdelkov ukvarjale v zimskem času, ko ni bilo dela na polju. Izdelovalec sit, rešet in ret Rudi Zajc iz Kota pri Ribnici je o izdelavi viter, iz katerih pletejo podna za rešeta in rete, dejal: »To sem se kar doma navadil. To je domača obrt. Ni treba posebne učne dobe. To je bila učna doba vsak dan. V zimskem času. To smo samo v zimskem času delali. Čez leto smo pa kmetijo. To se je pozimi delalo. So bili dolgi večeri. Včasih do polnoči se je delalo.«²²

Pisni viri pogosto navajajo, da so se družine ukvarjale le z eno izmed panog suhe robe. Ustni viri pa vsaj za obdobje med svetovnima vojnoma trdijo, da so v nekaterih družinah delali izdelke različnih panog. Več panog so družine združevale npr. v primeru, če se je eden izmed zakoncev priselil v okolje, kjer so se ukvarjali z drugo panogo kot v družini, kjer je odrasel. V družini, ki si jo je ustvaril, so potem nadaljevali obe panogi. Prenašanje znanj iz roda v rod v okviru družine je imelo pri izdelovanju suhe robe vedno zelo pomembno vlogo in velik vpliv na način življenja družine.

Tako je veljalo tudi za krošnjarstvo. Po zapisu Janeza Podboja iz leta 1890 naj bi po izročilu na ribniškem območju ugibali prihodnost novorojenca – dečka – tako, da so ga položili v zibelko, jo postavili na hišni prag in zazibali. Če se je dojenček prevrnil v vežo, naj bi to pomenilo, da bo v življenju ostajal večinoma doma, če pa se je prevrnil ven, čez hišni prag, so verjeli, da bo odšel v svet.²³ Toda v resničnem življenju je odločalo predvsem to, ali je bil oče (ali drugi sorodniki in/ali sovaščani) krošnjar ali ne. Oče krošnjar je zagotovo pritegnil k dejavnosti tudi sina, še otroka, ki ga je na krošnjar-

¹⁷ H. Tauss, Krajin, v: *Schriften des Vereins für Socialpolitik*, 82, Untersuchungen über die Lage des Hausiergewerbes in Österreich, Leipzig 1899, str. 115.

... die Hausindustrie, 'suha roba' ...»

¹⁸ Bogataj, *Domače obrti* ..., str. 8.

¹⁹ Bogataj, *Domače obrti* ..., str. 8.

²⁰ Bogataj, *Ljudska umetnost* ..., str. 30.

²¹ Za pregled in opis posameznih panog gl. Trošt, *Ribniška suha roba* ..., str. 39–58.

²² Rudi Zajc, videofilm o izdelovanju viter, avtorica filma Mojca Šifrer, Muzej v Ribnici 1994.

²³ Janez Podboj, *Oče Cene*, v: *Slovenske večernice*, 44. zvezek, Celovec 1890, str. 94: »Stara pravljica govori, da ribniška mati malega dojenčka položi v zibel, to postavi na hišni prag in jo zaziblje. Če se fantek iz zibeli zvrne črez hišni prag na cesto, bo Janezek, za po svetu, – če se pa v vežo zvali, bo Štefanček, za dom.« Prim. tudi Miha Maté, *Široka usta*, Ljubljana 1972, str. 8: »Lep dan je bil, ko so me postavili na hišni prag. Prav tedaj pa so bila vsa okna v hiši na stečaj odprta, zato me je veter odpihal ven in tedaj so oče slovesno razglasili: 'Rešetar bo!'»

Ta stara ribniška navada se je ohranila iz davno davnih časov. Novorojenčka položijo na prag in če se skotali z njega navzven, postane rešetar, a navznoter lončar.»

skih poteh spremljal čedalje pogosteje in s čedalje večjo odgovornostjo do dela. Hektografirani šolski časopis *Iz naše doline*, ki ga je med letoma 1935 in 1940 izdajal Podmladek Rdečega križa v Sodražici, je objavil številne prispevke dečkov, ki so hodili z očetom občasno ali pogosteje prodajat lesne izdelke iz kraja v kraj in z navdušenjem pisali o izkušnjah in doživljajih na poti. Slovstveni in kulturni zgodovinar Ivan Prijatelj (1875–1937), rojen na Vinicah, je po končanem osnovnem šolanju začel krošnjariti s svojim očetom, ki je hodil predvsem po Gornjem Koroškem in Gornjem Štajerskem. Oče ga je šele po prigovarjanju sorodnikov dal študirat.²⁴

Navedimo pričevanje Janeza Lovšina iz Zapotoka, ki ga tako kot druga pričevanja informatorjev v prispevku navajam v delno poknjženi obliki. Izjava, ki se nanaša na 20. leta 20. stoletja, izpričuje, kako zelo pomembno se je nekaterim staršem zdelo krošnjarjenje in kako malo šola (v tem primeru sicer le ponavljalna): »Oča je rekel: 'Ala, gremo zdumi!' Pa sem šel. Pa me ni bilo tri četrtke v šolo. Pa sem prišel, pa je vprašal učitelj: 'Kje si pa hodil?' 'Ja, po Avstriji.' 'Kaj si pa delal?' Sem dejal: 'Rešeta sem nosil.'²⁵

Franc Šilc iz Grdega Dola je šel z očetom krošnjariti v okolico Dunaja leta 1908 z desetim letom starosti in ostal krošnjar v tem okolju tudi med svetovnjima vojnoma. Zadnji dve leti osnovnega šolanja je opravil na Dunaju. Po pripovedovanju je njegov oče tedaj rekel: »Ker noben od krošnjarjev ne zna ne pisat ne brat. Da bo vsaj on.«²⁶

»Jaz nisem izobražen toliko. Jaz imam samo ljudsko šolo. Veste ... pri nas ni bilo prilike. Je bila družina velika – nas je bilo deset otrok. Mati je imela trinajst otrok, ostalo jih je pri življenju pa deset,« je dejal Dominik Bartol iz Jelovca pri Sodražici. Na Dunaj je prišel leta 1931 na povabilo prijatelja iz njegove vasi, ki je bil krošnjar. »Kolega je bil tukaj (na Dunaju, op. avt.), Cvar Filip, pa mu je bilo dolgčas. Mi je pisal. Je rekel: 'Pridi gor, imam stanovanje že pripravljeno! ... Že itak sem hotel iti malo od doma, ker je bilo doma samo delo, nič drugega. Dosti dela, težko delo. Sem moral sam vse pokosit. Smo imeli osem glav živine. Fantiček, star petnajst, šestnajst let, sem moral najtežja dela delati. Sem si pa včasih zaželel ... Sosedu ... So bili bolj revni, niso imeli toliko za delat. So šli poleti na kopanje. Jaz pa moker od znoja, da je vse od mene teklo. Sem jim bil pa malo nevoščljiv. Oni so imeli malo njivice, da so krompir in čebulo vsadili. Potem, za vse svete, sem pa odšel ... Ko sem potni list iskal, se je moral pa oče podpisat, da bom prišel nazaj k vojakom.«²⁷

Obstoj in razvoj krošnjarstva je med drugim zagotavljala kontinuiteta dejavnosti v družini. Najpogostejša je bila povezava oče - sin. To potrjujejo tudi nekatere smešnice na račun Ribničanov, ki so se ohranile v ljudskem izročilu, med njimi Kakú se je Ribničanov sin spovdov in Ribničska, ki ju je med drugim zapisal Franc Kramar. Njegovi različici je objavila Monika Kropelj v delu *Pravljica in stvarnost* iz leta 1995. V obeh nastopata oče in sin, vendar pa kraj krošnjarjenja ni podrobneje opredeljen in je v obeh primerih navedeno, da sta prodajala »po svetu«: »Čez ancajt pa prav' sin ač'et' (k' je biv šu tud' ž nām pa svejt') ...«²⁸ Ribničanov sin se je, po Kramarju, spovedal tako: »Naparū sām lajščovje sajkov. Puol sām vitre drov. P^ool' sām reščejtā naplajtov. P^ool'

²⁴ Rudolf Andrejka, Ivan Prijatelj, v: Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1952, str. 571.

²⁵ Informator Janez Lovšin, odlomek iz pogovora iz leta 1997.

²⁶ Informator Toni Šilc, odlomek iz pogovora iz leta 1993.

²⁷ Informator Dominik Bartol, odlomek iz pogovora iz leta 1991.

²⁸ Franc Kramar, Ribničska, Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje. Zapis sledi obliki, kot jo je objavila Monika Kropelj, *Pravljica in stvarnost*, Ljubljana 1995, str. 234.

sam se pa s suho r'obo po svajt' porivov!²⁹ Zgodbi je v knjigo Sūha roba iz leta 1920 vključil tudi Franc Milčinski. V njegovi različici se je Ribničanov sin, ki mu je bilo ime Matijec, v spovednici spovedal tako: »Najpoprajd sem s krivcem leskovih palic nesajkal. Potlej sem vitre klal in ravnal. Obodi kriviti in šivati pa še ne znam, vajste, se bom poboljšal. Potlej sem pa z očetom sūho ruobo po svajtu porival.«³⁰ Obe različici, Kramarjeva in Milčinskega, se končata tako, da duhovnik po končani spovedi pretepe krošnjarjevega sina. Milčinski je v drugo od obeh zgodb, pri Kramarju zapisano kot »Ribčanška«, vključil krošnjarja z lončevino in njegovega sina, ne pa krošnjarja s suho robo.³¹

Sl. 1: Duhovnik po končani spovedi tepe krošnjarjevega sina. (Ilustracija Henrika Smrekarja iz: Franc Milčinski, Sūha roba, Ljubljana 1920, str. 23.)

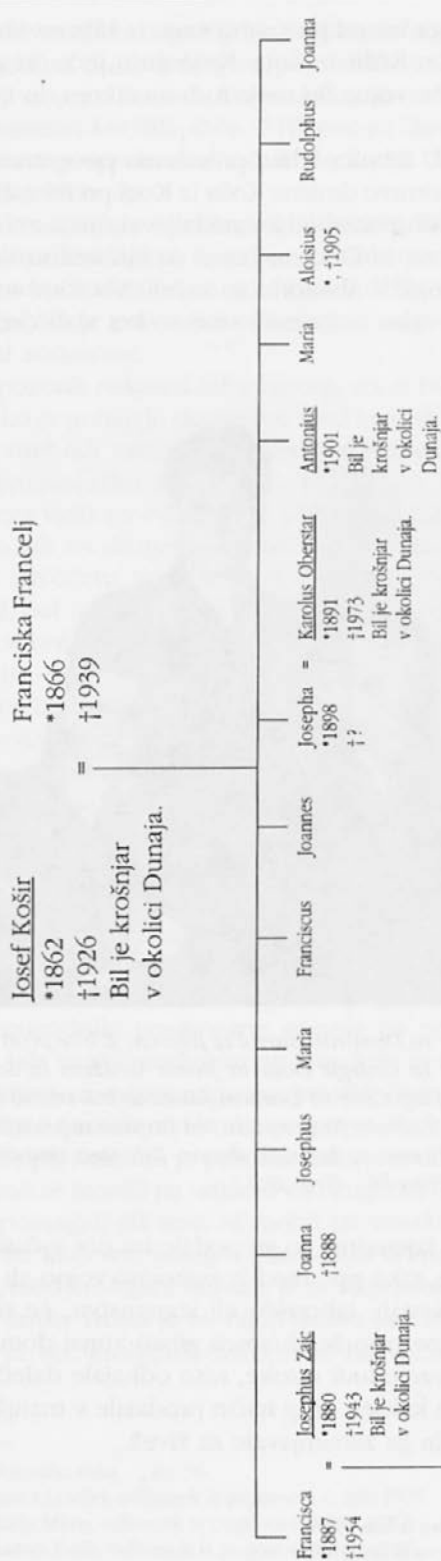
Najpogosteje sta skupaj krošnjarila oče in sin, poleg te pa se je dejavnost nadaljevala še z nekaterimi pogostejšimi povezavami, npr. starejši brat - mlajši brat, tast - zet, svak - svak, krošnjar, ki si je že pridobil nekaj izkušenj v dejavnosti - sovaščan (ali prijatelj) brez takšnih izkušenj.

²⁹ Franc Kramar, Kakú se je Ribčančnov sin spovdov, Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje. Zapis sledi obliki, kot jo je objavila Monika Kroepej, Pravljica in stvarnost, Ljubljana 1995, str. 227.

³⁰ Franc Milčinski, Sūha roba, Ljubljana 1920, str. 22.

³¹ Prim. Milčinski, Sūha roba, str. 25–26.

Kraj: Kot
Domače ime: Šuštarjevi

Rodilo se jima je
sedem otrok, med
njimi Rudolf.
*1920.
Bil je krošnjar v
okolici Dunaja do
2. svetovne vojne.

«Sestra se je z njim poročila, sem ga mogel pa s sabo vzeti. Je bila revščina doma. Ni bilo nič zaslužka,»³² je povedal Anton Košir iz Kota. Krošjariti je začel z očetom po dunajski okolici še v času 1. svetovne vojne, kasneje tudi s svakom, in tja odhajal na krošnjarsko pot do leta 1939.

S pomočjo statusa animarum za ŽU Ribnica lahko prikažemo povezanost družinskih članov s krošnjarsko dejavnostjo na primeru družine Košir iz Kota pri Ribnici (gl. str. 151).

Dejavnost se je poleg družinske skupnosti lahko nadaljevala tudi znotraj prijateljskih zvez. «Bartol, Perovšek, Filip Cvar in Oražem Janez so bili vedno skupaj. Šilc iz Grdega Dola je bil začetnik z rešetarijo. V Absdorfu so začeli. Vsi štirje so se pri njem učili. Eden drugega so potegnili za sabo ... Poznali smo se kot slab denar. Bili smo skupaj kot kikla pa varžet.»³³

Sl. 2: Z leve proti desni zgoraj: Filip Cvar in Dominik Bartol iz Jelovca. Z leve proti desni spodaj: Ivan Perovšek iz Sodražice, Franc Šilc iz Grdega Dola in Janez Oražem iz Sodražice med svetovnima vojnoma. «Bartol, Perovšek, Filip Cvar in Oražem Janez so bili vedno skupaj. Šilc iz Grdega Dola je bil začetnik z rešetarijo. V Absdorfu so začeli. Vsi štirje so se pri njem učili. Eden drugega so potegnili za sabo ... Poznali smo se kot slab denar. Bili smo skupaj kot kikla pa varžet.»³³ Izvirnik fotografije hrani družina Šilc, Grdi Dol.

Ženske navadno niso krošjarile. Izjemoma so se podale na pot v času kriz, ko je družini kritično primanjkovalo hrane, tako npr. med 2. svetovno vojno ali v letih takoj po njej, če so bili moški v bojnih vrstah, taborišču ali izgnanstvu, če so bili bolni, ranjeni ali pa se iz določenih razlogov niso želeli/smeli gibati zunaj domačega kraja. Toda ženske, ki so na pot pogosto vzele tudi otroke, niso odhajale daleč. Suho robo so, po ustnih virih, z vozičkom ali na kakšen drug način prodajale v manjših količinah v krajih do Ljubljane ali Dobrepolja in ga zamenjavale za živež.

³² Informator Anton Košir, odlomek iz pogovora iz leta 1996.

³³ Informator Franc Peček, odlomek iz pogovora iz leta 1991.

Dečki so se torej že v zgodnjem otroštvu začeli privajati na življenje krošnjarja. Sprva so le pomagali očetu, bili njegovi pomočniki in kot taki prijavljeni v očetovem krošnjarskem dovoljenju. Fantom, ki niso bili sinovi ali ožji sorodniki, so rekli hlapci. Janko Trošt jih je navedel kot »hlapčiče«.³⁴ Hlapec na Slovenskem torej ni le pomožna delovna sila v agrarnem gospodarstvu v času do konca 2. svetovne vojne, ampak ga srečamo tudi v drugih pomenih.

Nekateri krošnjari se niso organizirali hierarhično, ampak po načelu enakovrednosti. Tako sta npr. krošnjarja, ki sta si bila lahko v sorodstvu ali pa tudi ne, hodila skupaj kot enakovredna sodelavca in si tako tudi delila zaslužek. Dejali so, da sta bila skupaj »v kompaniji«. Sin je prav tako lahko sčasoma presešel vlogo hlapca in postal očetov enakovredni sodelavec.

Kot so opozorili nekateri informatorji, sta si bila gospodar in hlapec pogosto navzkriž. Prav tako je prihajalo do sporov med krošnjarji, ki so bili samostojni. Vzroki so bili različni: od osebnih vzrokov do medsebojne tekmovalnosti, ki jo je spodbujala želja po čim večjem zaslužku. Nič drugače ni bilo tam, kjer sta sodelovala oče in sin. Ta je bil iz vsebinskega vidika v odnosu do očeta prav tako hlapec. Informator Janez Lovšin je dejal: »To so bili en drugemu nevoščljivi. Rešetar rešetarju. Oče sinu, pol ko sta vsak zase hodila. Sin očetu. So se kregali. Brata ali švogra (svaka, op. avt.). Toliko je bil, da se je navadil, pol sta se pa kregala. Pa če ni mogel prodat, pa je bil oni uržah (kriv, op. avt.). Pa če je oni prodal pred njim ...: 'Pa zakaj si mi prodal? Bi jaz prodal!' To je bila sama fovšarija.«³⁵

Alojz Marn iz Jurjevice, ki je začel leta 1937 kot štirinajstletni deček krošnjari po Dunaju s svojim očetom in njegovim družabnikom, »partnerjem«, kot se je izrazil, je povedal: »Ona dva sta denar skupaj delila, zaslužek, in skupaj stalno od A do Ž denar talala. Sta bila v španoviji, po domače povedano. Partnerja, ali kako bi rekel. Enakopravna. Pol pa: kolikor je bilo dohodka ... Konec tedna denar seštela, toliko pa toliko ga imava, pol pa: kateri je imel več, ali ta ali oni. Ker v kšeftu: enkrat ima ta več, jutri ima pa drugi več. Polej, ko sem pa jaz hodil, je bilo pa glih narobe. Sem pa jaz bil že tretja oseba zraven. Zdaj pa ...: mene niso mogli deliti z onim. Nemogoče. Onadva stara mačka, jaz pa otrok. Se nikakor ne bi dalo. Sem bil mlad takrat.«³⁶

V zunanjih znakih, kot so bili npr. obleka, prehrana ali bivališče, ni bilo posebnih razlik med pripadniki posamezne stopnje na poklicni lestvici. Poklicna in socialna hierarhija je bila vidna predvsem po tem, kdo je spravljal denar in upravljal z njim.

Med krošnjarji so veljala nepisana pravila, ki so jih morali spoštovati, če so želeli, da je delo potekalo nemoteno in brez preprirov. Vsak krošnjar je imel svoje območje, rekli so mu »rajón«, po katerem je prodajal sam, s sodelavcem ali pomočnikom. »Ker nas je bilo dosti, smo se morali pa umikati en drugemu ... Jaz sem sam sebi škodil. Sem vsem povedal in pomagal, jaz sem se moral pa umakniti, ker so po mojih krajih hodili.«³⁷ Rajon, ki je bil krajevno omejen z navedbo območja v krošnjarski knjižici in deloma, neformalno, med krošnjarji samimi, je za njim prevzel sin, bližnji sorodnik ali kdo drug. Po besedah Janka Trošta je bil rajon dedna last rešetarjeve hiše, s katero je razpolagal sam, ko pa ni več krošnjaril oziroma ni bil več sposoben za krošnjarsko delo, ga je

³⁴ Trošt, Ribniška suha roba ..., str. 56.

³⁵ Informator Janez Lovšin, odlomek iz pogovora iz leta 1997.

³⁶ Informator Alojz Marn, odlomek iz pogovora iz leta 1997.

³⁷ Informator Anton Košir, odlomek iz pogovora iz leta 1996.

izročil svojemu »hlapčku«.⁵⁸ Z rajonom je krošnjar, po Troštu, prenesel na svojega naslednika tudi krošnjarsko pravico.

Osební podatki pomočnika: Personbeschreibung des Gehilfen:			
	Podpis pomočnika: Unterschrift des Gehilfen:	Rojstni kraj: Geburtsort:	Jurjevica 5
		Občina: Gemeinde:	Ribevina
		Srez: Bezirk:	Pravica
		Banovina: Land:	Stavelen
		Domovinski kraj: Heimatsort:	Jurjevica 5
		Občina: Gemeinde:	
		Srez: Bezirk:	Pravica
		Banovina: Land:	
		Leto rojstva: Geburtsjahr:	6. XI. 1922
		Stan: Stand:	Pravica
Stas: Ortsteil:	Pravica		
Lasje: Haare:	Črna		
Posebni znaki: Besondere Kennzeichen:	ni		

Sl. 3: Legitimacijska karta za izvrševanje poljuče obrti krošnjarja Alojza Marna iz leta 1937, v katero so kot pomočnika vpisali njegovega štirinajstletnega sina. Izvirnik hrani Alojz Marn, Jurjevica.

V kraju sredi rajona, navadno na podstrešju gostilne, je krošnjar najel bivališče, ki so ga imenovali »kvartir«. Če je krošnjaril po Dunaju, si je tam tudi poiskal stanovanje, v njem shranil blago, sestavljal nove in redkeje tudi popravljaval stare izdelke. Če je krošnjaril po dunajski okolici, je v najetem bivališču sredi rajona prespal navadno dvakrat na teden, v soboto in nedeljo. Ob koncu tedna mu je blago pošlo in je prišel po novo zalogo.

Starostna struktura krošnjarjev se je gibala od trinajst ali štirinajst let, ko so dečki končali osnovno šolanje, do sedemdesetih let ali več, dokler so moški pač še lahko zmogli napore krošnjarske dejavnosti. Spodnja meja starosti je bila lahko še nižja, vendar so dečki v času osnovnega šolanja hodili pomagat starejšim krošnjarjem, navadno očetu, le občasno in brez večjih obveznosti.

Za ribniške krošnjarje na Dunaju in v širši okolici med svetovnjima vojnoma lahko, ne glede na nekatere izjave o konfliktih, praviloma ugotovimo tesno medsebojno povezanost in pomoč. Pomagali so si pri uvajanju v delo, iskanju začasnega bivališča, iskanju dela zunaj krošnjarske sezone v tujem okolju ali pri morebitnih težavah v času

⁵⁸ Trošt, Ribniška suha roba ..., str. 56.

bivanja v tujem okolju. Kadar se je kdo med njimi vračal domov, so mu zaupali del zasluženega denarja, ki naj bi ga bil prenesel njihovim domačim. To je veljalo za krošnjarje na Dunaju, še bolj pa za tiste v okolici Dunaja, kjer jih je navadno stanovalo skupaj več kot na Dunaju – ponavadi do pet ali šest – in je bila skupinska identiteta, občutek pripadnosti neki skupini, bolj izrazita.

Sl. 4: Krošnjar Janez Šilc iz Grdega Dola je leta 1932 praznoval 50-letnico svojega krošnjarjenja v Absdorfu. »To so bili kot ena kompanija enega rajona ... Napis je delo našega ata (Franca Šilca, op. avt.). On si je življenje rešil s to pisavo.«³⁹ Po pripovedovanju je Franc Šilc namreč med 2. svetovno vojno v taborišču na Rabu lažje preživel, ker naj bi bil zaradi lepe pisave dobil pisarniško delo. Izvirnik fotografije hrani družina Šilc, Grdi Dol.

Krošnjarji iz Ribniške doline so se na Dunaju zbirali skupaj z drugimi Slovenci v nekaterih lokalih. Po 1. svetovni vojni je bila zelo priljubljena gostilna v bližini cerkve sv. Roka v 3. okraju, ki so ji, po pripovedovanju informatorjev, rekli kar Slovenska gostilna. »Smo jedli, pa pili, pa karte igrali, na tamburice igrali, na harmonike igrali, plesali. Čisto po domače. Kot v Ribnici ali pa Sodražici. Valčke, polke, potem englisch Waltz. Današnje nove plese nismo niti znali ... Nas je bilo včasih petdeset, šestdeset Slovencev. So rekli včasih: Slovenska gostilna. Potem so rekli Jugoslawen. Ampak jaz sem rekel: Jaz sem Slovenec. Jaz znam hrvaško govorit, ampak jaz sem Slovenec.«⁴⁰

Poleg tega so zahajali tudi v druga gostišča, navadno v bližini kraja svojega bivališča ali vsaj v istem okraju. »Kakšno nedeljo so se Slovenci sešli. So prišli skupaj v gostilno v Schrankgasse.«⁴¹

³⁹ Informator Toni Šilc, odlomek iz pogovora iz leta 1993.

⁴⁰ Informator Dominik Bartol, odlomek iz pogovora iz leta 1991.

⁴¹ Informatorica Ela Schmid, odlomek iz pogovora iz leta 1992.

Sl. 5: Skupina ribniških krošnjarjev v Absdorfu med svetovnima vojnama. Izvirnik fotografije hrani družina Šilc, Grdi Dol.

Če sta se v delovnem dnevu po naključju srečali skupini krošnjarjev, ki so delovali v okolici Dunaja, so prav tako odšli v gostišče, če je bilo v bližini, vendar po pripovedovanju informatorjev le za določen čas. Praviloma so si namreč vsi prizadevali, da bi obšli čim več naselij in s tem povečali tudi možnost za večji zaslužek.

Summary

The Social Structure of the Ribnica Peddlers in Vienna and Its Vicinity and Their Interrelationship

The article deals with the inhabitants of the Ribnica valley area who used to set out for Vienna or its vicinity at the beginning of spring, or even earlier. They stayed there until autumn, working as travelling salesmen, outside the city also as travelling repairmen of wooden objects. The vicinity of Vienna includes the towns of Absdorf, Grossweikersdorf, Marchegg, Bruck an der Leitha, Wiener Neustadt, and Baden. Some of the peddlers returned home by November 1 at the latest, while others remained in their new environment and looked for temporary employment. In spring they resumed working as peddlers. The time period comprised in the article is limited to the period between World Wars I and II. According to the data, the first permit - valid also for peddlers - was issued in 1492.

The author defines these migrations of the Ribnica peddlers as unorganized, voluntary, continental, from the aspect of administration external - their goal was beyond the state border - and temporary. Since some of the peddlers remained abroad for a longer period of time, or did not return to their homes, this temporal aspect was only conditional. In such a case they ceased to be temporary, seasonal migrants; their migration became long-lasting or even permanent.

The article includes a brief survey of literature on the making of wooden objects in the Ribnica area, listing names for such peddlers which were in use in the 19th and 20th centuries in Slovenia as well as in the areas where they peddled their wares. In the time period dealt with in the article the Ribnica peddlers were selling mainly sieves and riddles, but also smaller utensils such as wooden spoons or plates. A riddle (rešeto) is a characteristic product of the Ribnica wooden crafts. Thus the term rešetar (riddler) denoted not only a person who made riddles, but also a travelling seller of sieves and riddles, a peddler from the Ribnica area who was not only selling wooden objects, but also repairing them. In the Ribnica area the term "zdomar," ("zdumar" in dialect) thus denoting a person who is not home, who went out of his home (z doma), was even more frequently used than the term peddler (krošnjar). Sieves in Vienna, and sieves and riddles with a rim made of fir or pine wood in its vicinity, were the main ware before World War II. The peddlers had come from agricultural areas with no industry, from which immigration into other countries and especially to the American continent was extremely strong during the period between the last decades of the 19th century until World War I.

The making of wooden products in the Ribnica area belongs to the traditional crafts as opposed to more recent crafts, as was noted by Janez Bogataj in his book *Domače obrti na Slovenskem*, published in 1989. He explained that one of the characteristics of traditional crafts is that they had been handed down from generation to generation, and that the craftsmen had all the necessary materials close by, while more recent crafts were started in Slovenia under influence from abroad, or by people settling in Slovenia from elsewhere.

The article further speaks about the lack of education of peddlers, and the priority some families assigned to peddling, even at the expense of schooling. Father and son most often peddled together, frequent were also the combinations of an older and a younger brother, father-in law and his son-in-law, brother-in-law and brother-in-law, an experienced peddler and a fellow villager or a friend with no experience. This profession was a typical family profession, but might also be carried on by friends. Women usually did not peddle. Only exceptionally did they peddle in nearby villages, but solely in times of crisis when their family ran out of food, for instance during World War II or in the years afterwards.

Even as young boys, the children started to get used to the life-style of a peddler. At first they helped their fathers as their apprentices, and were also registered in their father's peddling permit. The boys who were not sons or close relatives of a peddler were called hirelings. Some peddlers were not organized according to hierarchy, but according to the principle of equality. Two peddlers who were or were not related, for instance, could peddle as equal partners and also split their income accordingly.

The age structure of peddlers was between thirteen or fourteen, when boys finished their basic schooling, up to seventy or more, depending upon the peddler's strength. The lower age limit was sometimes even lower, but such boys usually only helped older peddlers, most often their fathers, on a temporary basis and with no specific obligations.

The article also contains narratives of various informants, written in semi-literate language.